

ZADAĆA NOVE EVANGELIZACIJE U AKTUALNOM DRUŠTVENOM KONTEKSTU BiH

Uvod

Nije nipošto lako uočiti sve silnice i povezati sve sastavnice koje čine aktualni društveni kontekst Bosne i Hercegovine. Riječ je o višeslojnom i vrlo kompleksnom društvu čija je socijalna i sociološka slika dobrotno potresena. Stoga je tu sliku teško vidjeti cjelovito i jasno s bilo koje točke promatranja.

Zahvaljujući načelno jasnome poslanju Crkve i definiranoj svrsi evangelizacije, moglo bi se učiniti mogućim naznačiti bar neke vidove zadaća nove evangelizacije u spomenutom kontekstu. Međutim, ostaje otvorenim i pitanje u kojoj je mjeri sama Crkva, nakon svega što se s njom i u njoj, ne samo u posljednja dva desetljeća dogodilo, još sposobna za sve ono što su pretpostavke nove evangelizacije.

Sve to ne umanjuje potrebu pokušaja propitivanja, traženja i nalaženja načina na koji bi Božja poruka cjelovitije zahvatila ljudsku danost, najprije same Crkve a onda i društva. Naime, očito je da društveni kontekst ne može postati ljudskiji, što je urgentna potreba bosansko-hercegovačkoga društva, bez duhovnoga ozdravljenja čovjeka. Tu Crkva ima svoje poslanje koje se nužno pretvara u novu evangelizaciju. Zbog naravi i svrhe ovog interventa, ali i činjenice da se ja stručno ne bavim ovim područjem, temu mi je moguće tretirati samo u kratkim naznakama. Čestitam Fakultetu na organiziranju ovih godišnjih kolokvija. Uvjeren da može ponuditi teme vrijedne promišljanja, njima se ova katolička visokoškolska ustanova, na sebi svojstven način, pridružuje snagama koje se ne mire s rezignacijom i idejom da se u ovoj zemlji ne može ništa dobra učiniti.

Ovo izlaganje sam podijelio u četiri kratke natuknice.

1. Nova evangelizacija

Bilo je potrebno pola stoljeća da bi se od ideje o potrebi nove evangelizacije¹ preko svijesti o njezinoj urgentnosti² prispjelo njezinoj konkretnoj primjeni.³ Čini se da je upravo papa Pavao VI. koji je, nalijevajući saborske nove mjehove vinom nove interpretacije starih i uvijek novih teoloških sadržaja i crkvenih normi, naznačio temeljno značenje nove evangelizacije

1 Usp. PAVAO VI., *Insegnamenti VI* (Vaticano, 1969.), 316.

2 Usp. BENEDIKT XVI., „Homilija na zatvaranju specijalne sinode biskupa Bliskog istoka 24.10.2010“, *Oservatore Romano*, 25-26. 10. 2010., 8.

3 Usp. BENEDIKT XVI., *Motu proprio Ubicumque et semper*. http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/apost.letters/documents/hf_ben-xvi_apl_20100921_ubicumque-et-semper_it.html (10.09.2010.).

označivši je kao „davanje novog odgovora na nove potrebe“.⁴ Iz novosti interpretacije i teološkoga bogatstva ovoga velikog Pape zahvaćali su i zahvaćaju do danas, često i nesvjesno, ne samo njegovi nasljednici nego sveukupna postsaborska teologija i crkvena praksa.

Na tome tragu će, prije deset godina, biti rečeno da nova evangelizacija ne treba „izmišljanje ‘novoga programa’“. Program već postoji: to je onaj koji oduvijek proizlazi iz evanđelja i žive predaje.⁵ Međutim, sam pojam „nova evangelizacija“ će uvesti papa Ivan Pavao II. prigodom pastoralnog pohoda Poljskoj.⁶ „Padom velikih protukršćanskih sistema na europskom kontinentu, nacizma i zatim komunizma, postavlja se hitan zadatak, da se ponovo ljudima Europe ponudi osloboditeljska poruka Evanđelja. Što se Zapad više odvaja od svojih kršćanskih korijena, to više postaje misijski teren, u obliku raznolikih ‘areopaga’“.⁷

Uza sva nastojanja da ga se pobliže definira, pojam nove evangelizacije će ostati „ne uvijek jasan i definiran“⁸ jer ona „ne znači obvezu izrade jedinstvenog i jednakog oblika za sve uvjete“.⁹ Naprotiv, riječ je o sposobnosti Crkve „znati čitati i odgonetati nove pojave ... da bi u njih ušla i pretvarala ih u mjesta svjedočenja i naviještanja Evanđelja“¹⁰ pomažući društvima i cijelim kontinentima „odrediti ponovno svoju budućnost u susretu s osobom i porukom Isusa Krista“.¹¹ Zadaća nove evangelizacije bi se, prije svega, imala shvatiti kao napor same Crkve da prepozna, upozna i prihvati novonastalo stanje. Nakon što upozna i prihvati stanje u kojem se, mimo ili protiv svoje volje, našla, Crkvi se otvaraju preduvjeti da u tome novonastalome stanju i okolnostima svjedoči i naviješta. Nova evangelizacija se, dakle, odnosi, najprije, na samu Crkvu. Ne dovodeći u pitanje ništa od onoga što je primila kao sadržaj naviještanja i svjesna da ne može mijenjati uvjete u kojima je pozvana svoju zadaću izvršavati, Crkvi ostaje napor propitivanja o prikladnosti vlastitoga poimanja i prihvaćanja svijeta u kojemu joj je živjeti i djelovati.

2. Stanje Crkve u BiH

Bez mogućnosti i, u ovome osvrtu, bez potrebe upuštati se u analizu stanja Crkve u BiH, čini mi se potrebnim upozoriti na neke oznake toga stanja da bi se uočila i naznačila zadaća nove evangelizacije. Naime, uspjeh nove

4 PAVAO VI., *Insegnamenti VI*, 316.

5 IVAN PAVAO II., *Ulaskom u novo tisućljeće* (Zagreb: KS, 2001.), 37.

6 Usp. „Homilija na misi u svetištu Sv. Križa“, *AAS* 71 (1979.), 865.

7 IVAN PAVAO II., *Nadolaskom trećeg tisućljeća* (Zagreb: KS, 1996.), 64, br. 57.

8 SINODA BISKUPA, „Nuova evangelizzazione per la trasmissione della fede cristiana, Lineamenta n. 5“, www.vatican.va/roman-curia/synod/documents (10.11.2011.).

9 BENEDIKT XVI., *Ubicumque et semper*, uvodni dio.

10 SINODA BISKUPA, „Nuova evangelizzazione per la trasmissione della fede cristiana, Lineamenta n. 6“.

11 IVAN PAVAO II., „Ecclesia in Europa n. 2“, *AAS* 95 (2003.), 650.

evangelizacije, kako god da se shvati, prvenstveno je vezan uz stanje duha u samoj Crkvi. Jasno, govor o stanju Crkve u BiH moguć je gotovo isključivo na temelju subjektivnoga opažanja, dojmova i zaključivanja. Zato taj govor ne može biti cjelovit a, vjerojatno, ni objektivan. Naime, nedostaju, čini mi se, trijezna i nepristrana proučavanja a onda i procjene stanja naše Crkve i njezina mjesta i uloge u društvu.

Ono što se čini očitim i neospornim jest činjenica da se Crkva u BiH već desetljećima nalazi u stanju straha i tjeskobe. Naime, prijetnje izvana i suprotstavljenosti iznutra urodile su, možda i nesvjesnim, ali stvarnim osjećajem ugroženosti. Istina, takvu dijagnozu je teško potkrijepiti navodima iz službenih tekstova jer su, uglavnom, pisani pod vidom stanja kakvo bi trebalo biti ili kakvim se želi, a ne kakvo stvarno jest. Međutim, gotovo redovito pozivanje na povijesna stradanja,¹² koje kao da je u vremenima posljednjega rata i poraća kulminiralo,¹³ rezultiralo je svojevrsnim otklonom od stvarnosti i društva u kojemu se živjelo i živi. Jedan velik dio svoje povijesti Crkva u BiH je živjela u društvu za koje je vjerovala i željela da je provizorij. Svaki improvizorij se, često i nesvjesno, protivi dugoročnim planiranjima i bezrezervnoj zauzetosti. Međutim taj naš provizorij traje više od pola milenija. Iako u dobroj mjeri zbog okolnosti i stanja Crkve razumljivo, ovo svojevrsno samoisključivanje iz društva onemogućilo je njezino sudjelovanje u životu toga društva, kao i adekvatno praćenje, razumijevanje i prihvaćanje promjena u njemu.

Usredotočena na vlastito preživljavanje i očuvanje vjere i vlastitoga

12 „... bosanski biskup ... zbog životne opasnosti ... prenio svoje sjedište u Đakovo ... Nakon oslobođenja Slavonije ispod turske vlasti ... stanje bosanskih katolika postalo je još nesnošljivije ...“, Pastirska poslanica bosansko-hercegovačkih biskupa, Sarajevo, 1981., 7 i 9.

„Danas boravimo po šumama poput divljih zvijeri, pošto smo napustili pet glavnih samostana, jer nismo mogli nadonositi Turcima jela i pića ... Uvijek nas tuku, muče, vrše bezbrojna nasilja i zlostavljanja nad nama.“ „Fra Martin Brguljanin 1655. Kongregaciji za raširenje vjere“, Ignacije GAVRAN, *Suputnici bosanske povijesti* (Sarajevo-Zagreb: Svjetlo riječi, 1990.), 63-64.

„Ni povijest Crkve, makar bila zapisana na tvrdi kamen, nije nam uspjela preneti poruku koliko je puta Crkva u Bosni i Hercegovini bila bacana u prah i pepeo i odrezivana poput mladice kad god je ponovno nicala iz skrivena korijena. Bila je to povijest borbe između života i smrti, nade i tjeskobe. ... svome smiraju ide još jedan težak i po posljedicama koban rušilački vihor u kojem smo ... stradali kao nikad dosada, da nama se poput Damaklova mača, po tko zna koji put, njiše prijeteće pitanje našeg fizičkog opstanka.“ „Poslanica biskupa BK BiH, Sarajevo, 26. siječnja 1995.“ *Pastirske poslanice, izjave i apeli katoličkih biskupa BiH 1990-1997* (Sarajevo: Biskupska konferencija Bosne i Hercegovine, 1997.), 97 i 83.

13 Usp. *Pastirske poslanice, izjave i apeli katoličkih biskupa BiH 1990-1997* (Sarajevo: Biskupska konferencija Bosne i Hercegovine, 1997.) i *Pastirske poslanice, izjave i apeli biskupa Biskupske konferencije Bosne i Hercegovine (1997.-2009.)* (Sarajevo: Biskupska konferencija Bosne i Hercegovine, 2009.).

puka, Crkva, zapravo, sve do najnovijih vremena nije ni mogla, a ni nastojala oko nekakva izravnog utjecaja na događaje u društvu. S tako neprijateljskim društvom ona nije surađivala, nego se od njega čuvala. Taj obranaški stav je s vremenom postao svojevrsnim uvjetnim refleksom i trebat će vremena da ga se oslobodimo. Koliko god moglo izgledati čudnim, u svjetlu rečenoga je razumljivo da se Crkva bolje snalazila dok joj je pristup društvenim događajima bio onemogućen nego kada je, s demokratskim promjenama, dobila punu slobodu govora u zamjenu za slobodu djelovanja. A to je samo cijena kojom je plaćen stoljetni odnos društva prema Crkvi i Crkve prema društvu. Ostaje otvoreno pitanje kakvom se pokazala vjera puka, ali i umješnost vodstva Crkve u vremenu izlaska iz sakristije. Usudio bih se ustvrditi da se vodstvo Crkve, vođeno bogobojažnošću i čovjekoljubljem više nego teološkom vizijom vlastite uloge ili nekim programom, u svojem djelovanju nije iznevjerilo evanđelju niti se ogriješilo o čovjeka. Međutim, ne bih se usudio ustvrditi da je dostatno prepoznalo znakove i zahtjeve vremena i do kraja izvršilo svoju ulogu na planu šire društvene zajednice u vremenima sveopće kušnje ljudskosti. Naime, tradicionalna vjera puka nije tome puku bila dostatnim nadahnućem i snagom za djelovanje u skladu s evanđeljem.

I zbog toga se ne bih usudio ustvrditi da je aktualno stanje katoličkoga puka i položaj Katoličke crkve u bosansko-hercegovačkome društvu takvi kakvi jesu danas samo zbog neprijateljskog djelovanja drugih. A to se uvriježeno mišljenje pretvara u dodatnu zapreku pozitivnome odnosu Crkve prema stvarnosti društva u kojemu živi.

3. Stanje bosansko-hercegovačkog društva

Koliko god se bosansko-hercegovačko društvo s pravom moglo gledati, prije svega, kao složeno zbog svojih razlika i suprotstavljenosti, to nije jedini i za vjernika ne bi smio biti prioritetni vid i pristup tome društvu. Istina, negativno povijesno pamćenje, zločini ratova, nepravde i nasilja poraća, kao i mira, uvelike su zasjenile pozitivne strane i mogućnosti ovoga društva i dobro usporavale pa i zaustavljale njegov napredak. Ljudi čiju viziju svijeta prožima i oplemenjuje vjera u Boga ljubitelja čovjeka, razlike toga svijeta i njegovih društava, između ostaloga, prepoznaju i prihvaćaju kao izraz i potvrdu Božje dobrote. I to ne samo one nacionalne i kulturne razlike nego i vjerske. Prihvaćajući i pozitivno uvažavajući vjerske razlike, vjernik ne dokazuje samo spremnost poštovati čovjeka i njegovo dostojanstvo nego potvrđuje vjerodostojnost i autentičnost svoje vjere.

Uz ideološku netrpeljivost, nacionalnu zagriženost i socijalnu isključivost, političku i ekonomsku besperspektivnost kontekst ovog društva je u velikoj mjeri danas opterećen nejasnim i nedorečenim mjestom i ulogom vjere i religije. To je ostavilo i ostavlja previše prostora za ciljano svrstava-

nje vjerskih zajednica i Crkava među čimbenike negativnih naboja.¹⁴ Budući da se zloporaba opravdanih razlika posve negativno odražava na svagdašnji život ljudi, sve veći broj građana ove zemlje počinje razlike vjere, pa i samu vjeru, doživljavati kao nešto u sebi negativno. Za razliku od protuvjerskih i protureligijskih fenomena u zapadnoeuropskim sredinama čiji protagonisti odbacuju ideju Boga i transcencije, u bosansko-hercegovačkom društvu se sve više javljaju protivnici Crkava i vjerskih zajednica koji brane čistoću ideje Boga od onoga što, prema njihovu shvaćanju, čine Crkve i vjerske zajednice.¹⁵ I zbog toga smo, bojim se, sve više pred opasnošću u komunizmu svikle samo izokrenute hipokrizije. Naime, tada se velik broj građana javno ponašao prema vjeri neodređeno, a privatno i u krugu obitelji je živio svoje vjersko uvjerenje. S padom komunizma skoro svi ti ljudi su se javno svrstali među vjernike, ali i zbog gore naznačenih razloga oni sve manje žive prema načelima vjere koju deklarativno ispovijedaju.

Sve to zahtijeva pročišćenje mjesta i uloge vjere i religije u životu čovjeka i društva. Aktivna uloga Crkve tu ne bi smjela izostati.

4. Šanse i mogućnosti nove evangelizacije

Iz rečenoga proizlazi da je nova evangelizacija u kontekstu bosansko-hercegovačkog društva ne samo moguća i potrebna nego nužna i Crkvi i samome društvu. Da bi se njezin zamah plodno osjetio i pozitivno utjecao i na aktualno stanje ovoga društva, bilo bi, prije svega, nužno da Crkva, a to znači mi, njezini članovi evangeliziramo sebe a onda i svoj odnos prema tome društvu. Jedan od preduvjeta je svakako evanđeoski i saborski odnos prema svijetu. A to znači uvjerenje da je svijet a napose čovjek, uz sve svoje anomalije i devijacije, vrijedan jer ga je Isus Krist otkupio i nudi mu božansku perspektivu. Tko vjeruje u Krista, ne može se distancirati od svijeta!¹⁶

Nova evangelizacija u kontekstu bosansko-hercegovačkog društva ima velike šanse, uz pretpostavku određenih i nužnih promjena u shvaćanju i djelovanju same Crkve. Spomenut ću samo neke, čini mi se, temeljne zapreke. Neprijeporno je i donekle razumljivo da saborska slika Crkve ne korespondira s onom u kakvoj živimo mi, i to od njezina vrha do dna i obratno. Bojim se da je duh struktura naše Crkve i odnosi u njima, u mnogo čemu, bli-

14 „... teško je promišljati religijsko i etičko, kada je u pitanju aktualnost bosansko-hercegovačkog društva, a ne dati za pravo francuskom filozofu Janu Baudrillardu, koji kaže da je zlo potpuno prirodno, dok je postojanje dobra u sferi čuda“. Dino ABAZOVIĆ, *Religija u tranziciji* (Sarajevo: Rabić, 2010.), 8.

15 „Vjera je ta koja spaja izvana, a razdvaja unutar BiH“. D. ABAZOVIĆ, *Religija u tranziciji*, 10.

16 „... nema ničega uistinu ljudskoga, a da ne bi našlo odjeka u njihovu (Kristovih učenika) srcu“. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, „Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*“ (Zagreb: KS, 2008.), br. 1.

že tridentinskim nego drugovatikanskim viđenjima Crkve a napose svijeta.¹⁷ Vjera puka je tradicionalna, u smislu da vjernici malo razumiju od onoga što vjeruju, a naučeni su da svoju pripadnost Crkvi shvaćaju i žive na distanciji. Razlog tomu je, dijelom, činjenica da se Drugi vatikanski sabor održavao i provodio dok je naša Crkva bila iza željezne zavjese. Međutim, bojim se da je glavnina težišta na vjekovima stjecanom mentalitetu koji je daleko lakše uočiti nego ga promijeniti. Ali je sigurno da on više ne samo da nije sposoban ponuditi iskorak nego je sve manje i nama samima razumljiv i prihvatljiv, a one „izvana“ odbija. Zato bi međuodnose u crkvenim strukturama i između njih valjalo učiniti transparentnima i prožeti iskrenošću i evanđeoskom jednostavnošću.¹⁸

Koliko god bila pritiskivana činjenicom očite neizvjesnosti, tjeskobno zabrinuta za svoju budućnost, kao da ona sama i sav svijet nisu Božji, i s osjećajem ugroženosti i smrtne zabrinutosti za sebe, Crkva će teško biti znakom nade. A Bog joj je, unatoč svemu, kao i kroz cijelu povijest sačuvao temelj nade. Taj temelj je, ako se smije tako govoriti, opipljivo nazočan u još nepotrošenoj privrženosti i velikoj raspoloživosti preostalog puka. Iako u opadanju, broj svećeničkih i redovničkih zvanja dostatan je za kvalitativan zaokret i snažan zamah i zahvat ove Crkve prema društvu u kojemu je Bog poziva biti svjedokom boljega, Njegova svijeta. Specifična zadaća nove evangelizacije bi se, za naše prilike, sastojala u traženju načina kako nepokolebljivu vjeru otaca u razumljivu i prihvatljivu obliku prenijeti na nove generacije.

A da bi taj, po mojemu mišljenju, važan i nimalo lak kvalitativni pozitivni zaokret prema bosanko-hercegovačkome društvu bio moguć i plodan, bilo bi, nadalje, nužno površni politički odnos prema društvu zamijeniti teološkim. U tome smislu Crkva, kao sluškinja spasenja čovjeka i navjestiteljica nade, ne može više društvo niti njegove sastavnice poimati i tretirati ni kao neprijatelje¹⁹ niti kao konkurente, nego kao stvarnost kojoj je poslana i s kojom treba surađivati u svemu što je dobro i na korist čovjeku. Iskreno priznanje da i u ovako sekulariziranome svijetu nije sve samo bolesno i bezbožno, a još važnije da u Crkvi nije sve samo sveto i pobožno, može uroditi drukčijim

17 „Jedan ‘izam’ koji je opet naš unutarnji problem je i klerikalizam. Duhovna vlast zna se izroditi u aroganciju i zatvorenost, a to je velika zapreka novoj evangelizaciji. To je naš ‘izam’ koji one zarobljene drugim ‘izmima’ odbija od Krista. Zatvaranje je loše: ti ljudi utopljeni u bezbožni svijet propadaju bez nove evangelizacije. Dalibor RENIĆ, *Glas Koncila*, 17 (2011.), 9.

18 „Odbacimo intrige, manipulaciju istinom, glumljenu izvanjsku uljudenost“. Tonino BELLO, *Vegliare nella notte* (Cinisello Balsamo: Edizione San Paolo, 1995.), 10.

„Crkvi treba, očito, više mudrosti, iskrenosti, povjerenja, odgovornosti i ljudskosti, a manje (puno manje) dodvoravanja, brzopletih osuda bližnjih, pokrića za vlastito promaknuće, isticanja i zloporaba.“ Željko MARDEŠIĆ, *Odgovornost kršćana za svijet* (Sarajevo – Zagreb: Svjetlo Riječi, 2005.), 103.

19 „... ljubiti Boga ne znači nemati povjerenja u svijet. Naprotiv“. Tonino BELLO, *365 finestre aperte sull'eterno* (Leumann: Elledici, 2009.), 253.

odnosom prema svijetu.²⁰ To, međutim, ni u kojem slučaju ne znači identifikaciju koja bi joj onemogućila kritičku slobodu. Zbog prijetećih političkih uvjeta za katolički puk u našoj zemlji Crkva može ne uočiti „opasnost da svoju evanđeosku poruku prilagodi ljudskim zahtjevima i tako je izrodi“ ili „da postane služavkom države i njezinih dnevnih političkih potreba“.²¹

Čovjeku u BiH i društvu u kojemu je, kako smo naznačili, stavljen na ozbiljnu kušnju treba evanđeoske istine da mu Bog nudi i jamči spasenje. I to onu vrstu eshatološkog spasenja koja svoje odrednice ima na ovome svijetu i na njega, ne samo teorijski nego posve konkretno pozitivno utječe. Bosansko-hercegovačko društvo i sva njegova aktualna bremenitost mogu i trebaju postati Crkvi izazovom i prilikom da dokaže iscjeliteljsku snagu evanđelja. U tome vidu višenacionalni, višekulturni i viševjerski karakter ovoga društva ne bismo smjeli promatrati kao opasnost i osiromašenje nego kao izazov i obogaćenje. A taj temeljno evanđeoski pristup valja očitovati empatijom, blizinom i konkretnim djelima prema čovjeku jer je čovjek. Bojim se da je teško naći puno mjesta na kugli zemaljskoj na kojima je ljudima lijek nepatvoreno-ga evanđelja potreban kao danas u Bosni i Hercegovini! Ali u primjeni toga lijeka način primjene je gotovo jednako važan kao i sam lijek.

Zaključak

Blaženi Ivan Pavao je osjetio potrebu i nadahnuće da pojam nova evangelizacija prvi put spomene u komunističko-ateističkome okružju. Bosansko-hercegovačko društvo je, uz to iznutra razarajuće iskustvo, prošlo i ono ratno. Crkva novu evangelizaciju u kontekstu toga društva može najuspješnije provesti evangelizirajući svoje članove i njihov odnos prema svijetu i ovome društvu. Time će izravno doprinijeti moralnome ozdravljenju i duhovnom uzdignuću samoga društva.

A što to bosansko-hercegovačkome društvu i Crkvi u njemu treba mimo i više od onoga za čim je tragalo i rano kršćanstvo sažimajući cilj svoga djelovanja u „tri osnove Božje poruke: nada života – početak i svršetak naše vjere; pravednost – početak i svršetak suda; ljubav u radosti i veselju – savršenstvo djela pravednosti“.²² Prva i sadašnja vremena kršćanstva kao da se nekom nostalgijom dozivaju, a nova evangelizacija bi htjela naučiti od one prve kako snagom staroga evanđelja odgovoriti na izazove novoga poganstva.

Čovjek postmodernog i postmetafizičkog vijeka nije se oglušio samo na ljudske riječi, za koje je shvatio da su, većinom, u službi prevare. Kolateralna šteta ove gluhoće je i nezainteresiranost za navještaj i poruku Božje riječi.

20 „Odnos između Crkve i svijeta ... se ostvaruje kroz četiri uzastopna i dopunjavajuća vjernička čina: upoznavanje svijeta, pomirenje sa svijetom, opraštanje svijetu i ljubav prema svijetu.“ Ž. MARDEŠIĆ, *Odgovornost kršćana za svijet*, 114.

21 Jakov JUKIĆ, „Nove teorije sociologije religije – izazov našoj vjeri“, *Crkva u svijetu* 26 (1991.), 34.

22 *Pseudobarnabina poslanica* 1,5 u F. X. FUNK, *Patres apostolici* 1,2.

Izvaran fatamorganama, on je u opasnosti umrijeti od egzistencijalne žeđi na rubu oaze. Crkva je novom evangelizacijom pozvana vratiti se materijaliziranoj poruci solidarnosti i sveljudske univerzalnosti kroz koju će i gluhi napipati Božju stvarnost.